

Ay Yıldız Altında Sürgün, Nazi Yönetiminde Türkiye'ye Kaçan Alman Bilim Adamları ve Ernst Reuter'in Konumu

Faruk Şen*

Türkiye - Almanya ilişkileri her zaman zengin ve köklü bir tarihe sahip olarak devam etmiştir.

2011 yılında Almanya'da yaşayan yaklaşık üç milyona yakın Türk kökenlinin yanı sıra her yıl Türkiye'ye Almanya'dan beş milyona yakın Alman turist gelmektedir. Almanya'da yapılan araştırmalar çerçevesinde 82 milyon nüfusa sahip olan Almanya'nın tüm bu köklü gelişmelere rağmen ancak %30'u Türkiye'ye turist olarak gelmiş bulunmaktadır.

Bilimsel ve Kültürel Açından İlişkiler

Tarihsel gelişmelerin dışında, 1957 yılında iki ülke arasında imzalanan kültür anlaşması kültür ve bilim kurumları arasında hayata geçirilen yüzlerce projenin zeminini oluşturmuştur. Türk- Alman ilişkilerinin en önemli gelişmelerinden biri de 1933-45 yıllarında Almanya'da nasyonal sosyalistlerin insan haklarını tamamen ayaklar altına alarak ülkede bulunan Musevi kökenli vatandaşlarına yaptığı mezalimdir. Bu açıdan 1933-45 yılları insani değerlerin ayaklar altına alındığı bir çağ olarak ortaya çıkar. Almanya'da nasyonal sosyalistlerin iktidara geldikten sonra çıkardıkları devlet memuriyetinin yeniden kurulmasına dair kanun ile ari ırktan olmama ve muhaliflik suçlamasıyla görevlerinden uzaklaştırılan birçok Alman sanat ve bilim adamı sığınacak ilk limanlardan biri olarak Türkiye'yi bulmuşlardır.

Nazi İktidarından Kaçış

Almanya'da 1933'ten itibaren devlet memuriyetinin yeniden yapılanmasına dair kanun ile görevlerinden uzaklaştırılan Alman bilim ve sanat adamları, Ernst Reuter Türkiye'de aradan 80 yıl geçmiş olmasına rağmen hiçbir

* Prof. Dr.

şekilde unutulmamış ve anıları tüm öğrencileri ve bu kişiler tarafından hala yaşatılmaktadır. Türkiye'ye sığınarak dünyanın alev aldığı ve çok büyük bir krize girdiği dönemde Türkiye'de yaşama ve çalışma olanağı bulmuşlardır. Bu bilim adamlarının genç Türkiye Cumhuriyetinin modernleşme ve yenileşme sürecine büyük katkıları olmuştur. Bu açıdan Türkiye ile Almanya arasında çok uzun bir tarihe dayanan ilişkiler olmuş ve iki ülke; bilim, kültür ve sanat konularında birbirlerinden büyük ölçüde etkilenmişlerdir. 1933-53 yılları arasında Almanya'daki nasyonal sosyalizm yönetiminden kaçarak Türkiye'ye sığınan bilim, sanat ve kültür adamlarının özellikle 1933 yılında Darülfünun adlı eğitim kurumunun üniversiteye dönüştürülmesi aşamasında Türkiye Cumhuriyeti'nin üniversite reformlarına büyük katkıları olmuştur. Bu katkılar yalnız üniversite ile sınırlı kalmamış, mimari ve yönetim alanlarında da ortaya çıkmıştır.

Ay Yıldız Altında Sürgün

“Nazi Yönetiminde Türkiye'ye Kaçan Alman Bilim Adamları” başlıklı kitabımda dile getirdiğim gibi Türkiye'ye gelen bilim adamlarını dönemin Almanya Hükümeti rahat bırakmamıştır. Üçüncü *Reich* döneminde kaçarak Mustafa Kemal Atatürk'ün genç Türkiye'sine sığınan bilim adamları arasında en önemlilerinden biri olan Prof. Fritz Neumark, şu nitelemeyi kullanmıştır: *Boğaz içindeki sığınak*. Neumark anılarını topladığı kitabın başlığını böyle koymuştur.

Alman Bilim Adamlarının Türkiye 'ye Katkıları

1933-53 yılları arasında sürgündeki Alman bilim adamları, politikacılar ve sanatçıları anlatan bu kitap Almanya'dan Türkiye'ye gelme şansına sahip olan Alman bilim adamlarının Türkiye'deki özgür yaşamını dile getirmektedir. Nasyonal sosyalist iktidar döneminde, bilimsel şanslarının yanı sıra temel yaşam olanaklarını da kaybeden bu kişiler Almanya'da güç günler geçirmeye başlamışlardır. Bu acıdan kaçışlar ilk olarak Avusturya ve İsviçre'ye olmuştur. Avusturya'nın Almanya tarafından ilhakından sonra, İsviçre de Almanya'nın büyük etkisi nedeniyle Almanya'dan kaçan bilim adamlarına büyük bir şans tanımamıştır. Bu aşamada İsviçre'nin Zürih kentinde 1933 yılında kurulan *Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler* “Ülke Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyeti” çok önemli bir rol oynayarak Naziler tarafından yerlerinden edilen bilim ve sanat adamlarına yurt dışındaki başka ülkelere gitme şansını tanımıştır. Bu dönem Türk hükümeti ile irtibata geçen cemiyet yetkilileri, bilim adamları ve aydınlardan oluşan yüzlerce insanın Türkiye'ye girişlerine başta Ernst Reuter olmak üzere aracılık etmiştir.¹

1 Bkz. Faruk Şen., *Ertuğrul Günay'ın Önsözü*, **Ay Yıldız Altında Sürgün**, çev. F. Artunkal, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Herbert Scurla Türkiye’de

Almanya bilim adamlarının Türkiye’ye gidişinden negatif olarak etkilenmiş ve Türkiye üzerinde baskı kurma yolunu denemiştir. *Reich* Eğitim Bakanlığı bu çerçevede 1939 yılında bir müsteşar yardımcısı olan Herbert Scurla’yı görevli olarak Ankara ve İstanbul’a bir gezi yapmak üzere yollamıştır. Hristiyan ve Batı değerlerinin ve insanlığın uygarlık kazanımlarının Avrupa’da büyük ölçüde ayaklar altına alındığı ama Türkiye’de varlığını sürdürdüğü bu döneme tanıklık eden kişiler için Herbert Scurla’nın Türkiye ziyareti ilginçtir.

İsviçre’nin Zürih kentinde kurulan Ülke Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyeti çerçevesinde 400’e yakın bilim adamı, sanatçı ve kültür adamı aileleriyle Türkiye’ye kaçma şansına sahip olmuşlardır. Mustafa Kemal Atatürk Türkiye’si, Türkiye’deki bilim adamlarına üniversitelerde yaptığı ödemenin dört katı bir ödemeyi bu bilim adamlarına yapmış ve üniversitelerin kuruluşuna büyük ölçüde katkılarda bulunmalarını sağlamıştır. Bu gelişmeler karşısında rahatsız olan Alman hükümetinin 15-25 Mayıs 1939 yılında yolladığı müsteşar yardımcısı 14 gün içinde kapsamlı bir rapor hazırlayarak Almanya’ya göndermiştir. Bu rapor dört ayrı alanı kapsamaktadır.

1. Üçüncü *Reich*’ın dış ülkelerde izlediği resmi bilim ve kültür politikası; yani Alman profesörlerin Nazi hükümeti tarafından yurtdışına yollanması.
2. Yurt dışında güçlü ve kendi içine kapalı mülteci gruplarına gösterilen tepki.
3. *Reich* içinde izlenen kültür ve bilim politikası.
4. Özel bir alan olan son derece öğretici değer taşıması bakımından dil. Söz konusu dönemde politika bu dil ile yürütülmüş, kelimenin tam anlamı ile dile getirilmiştir.

Bu noktalar çerçevesinde Almanya’dan Türkiye’ye kaçan bilim adamlarını inceleyen Herbert Scurla, bu bilim adamlarının Türkiye’ye yaptığı katkıyı görmüş; Nazi hükümetinin politikasına tamamıyla ters bir şekilde çalışan bu bilim adamlarının Türkiye’de daha fazla kalmaması için her türlü girişimi gerçekleştirmişti. Raporunu Almanya’ya gönderen Herbert Scurla, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel’le yaptığı görüşme çerçevesinde, Almanya’dan kaçan bu bilim adamlarını ilk alan ülke olan Türkiye’ye serzenişlerde bulunmuş ve ari ırktan olmayan bu bilim adamlarının Türkiye’ye yararlı olamayacağını, bunların sınır dışı edilmesini, Türkiye’nin onlara çok büyük paralar ödediğini dile getirmiş. Buna karşılık Türkiye bu adımı attığı takdirde, Nazi Hükümeti’nin Türkiye’ye

arî ırktan dört dörtlük bilim adamları yollayacağını ve bunların da paralarının Almanya tarafından ödeneceğini anlatmıştır.

Ernst Reuter'in nemi

Almanya'nın en saldırgan politikasını uyguladığı süreçte böyle bir teklif Türkiye için ayrı bir önem taşımaktadır. Türkiye'ye direktif havasında verilmek istenen teklife Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tepki göstermiş, bunun bir i sorun olduğunu ve Türkiye'nin bu bilim adamlarıyla çalışmalarına devam edeceğini dile getirmiştir.

Alman Eski Dışışleri Bakanı Frank Walter Steinmeier, *Ay Yıldız Altında Sürgün* kitabına yazdığı nszde Nazi Hkmeti Eğitim Bakanlığının Dr. Herbert Scurla şahsında Nazilerin politikasına uygun bir bürokrat seçerek Türkiye'de hem mlteçileri, hem de Almanya'dan giden bilim adamlarını denetlediğini dile getirir. Steinmeier, Scurla'nın bu bilim adamlarının faaliyetlerini sadece rapor etmekle kalmayıp, aynı zamanda nc *Reich*'in bu faaliyeti engelleme konusunda yaptığı çalışmaları dile getirmektedir.

Almanya'dan Türkiye'ye kaçan Alman profesörler Türkiye'de ziraat fakültelerinin kuruluşunda, genel ve uygulamalı iktisat krsleri, bahçe-meyve ve bağcılık bilimi kürsüsü, fen bilimleri fakültesi, tarım makineleri ve aletleri kursusu, botanik, kimya, fizik, jeoloji kürsülerinin ilk defa kurulmasına katkılarda bulunmuşlardır. Tıpta anatomi, histoloji, embriyoloji kürsüsünden cerrahi krslere, parazitoloji, hayvan hijyeni bakteriyoloji kürsüsüne kadar birçok kürsünün kurulmasında etkili olmuşlardır. Alman bilim adamları arasında Prof. Dr. Fritz Neumark ve Ernst Reuter, Fritz Baade, Miriam Arndt, Alfred Hailbronn gibi çok önemli bilim adamlarının yanında, TBMM'yi yapan mimar Clemens Holsmeister ve müzik dünyamıza yön veren sanatçılar da yer almış bulunmaktadır.

Genel olarak Türkiye'nin, Ernst Reuter gibi Nazi iktidarına karşı Alman bilim adamlarına ilk defa kapı aan ülke olması, o zamanın Türkiye'sinin akılcı ve demokrat görünümünü ortaya çıkarmaktadır. Bu bilim adamlarının büyük bir çoğunluğu 1945 yılındaki savaşın bitmesi ve Almanya'nın savaşı kaybetmesinden sonra kendi ülkelerine veya başka ülkelere gitmiş, fakat 1950'lerin başına kadar Türkiye'de kalan ve daha sonra da Türkiye ile ilişkisini kesmeyen Prof. Fritz Neumark gibi birçok bilim adamı da olmuştur.

Savaş sonrası dönemde Türk-Alman bilimsel yakınlışmasına örnekler vermek istersek Türkiye'nin de Almanya'ya 1950'li yıllardan itibaren özellikle

doktora öğrencisi olarak burslu genç akademisyenleri yolladığını ve Türk üniversitelerinden Almanya'ya eğitime giden insanlarımızın büyük sayılara eriştiğini söylemek mümkündür.

2011 yılına geldiğimiz zaman, 50 binin üzerinde Türk üniversite öğrencisinin Almanya'da eğitimlerini sürdürdüklerini görüyoruz. Bunların 45 bine yakını Almanya'da '*Bildungsinlander*' dediğimiz Almanya'da yaşayan insanlarımızın çocuklarıdır. Bu kişiler liseyi bitirdikten sonra Alman çocukları gibi doğrudan üniversiteye girmektedirler. Bahse konu 50 binin üzerindeki Türk üniversite öğrencisi arasında beş bin kadarı da doğrudan Türkiye'den eğitime gitmiş insanlarımızdan oluşmaktadır.

Ay Yıldız Altında Türkiye başlıklı kitabımın Türkiye'ye yansması ve Türk bilim adamları tarafından da okunmasının sağlanmasına anılan dönemlerde Türk üniversitelerine devam eden Borusan Holding'in onursal başkanı Asım Kocabıyık'ın da katkıları büyük olmuştur. Türkiye'de Alman bilim adamları tarafından 1936'da kurulan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde 1947'ye kadar eğitim gören Kocabıyık, dönemin öğrencilerine örnek bir kişi olarak gösterilmiştir. Ayrıca bu dönemde İstanbul Üniversitesi'nde Alman bilim adamlarının yanında çalışan, daha sonra Türk ekonomisine büyük katkılarda bulunan Prof. Memduh Yaşa ve Asım Kocabıyık gibi iş dünyamızın önemli temsilcilerini de anmakta yarar vardır. Özellikle ekonomi bölümünde Prof. Fritz Neumark'ın yanı sıra, Prof. Gerhard Kessler, Alfred Isaac, Wilhelm Ropke, Alexander Rustov, iş dünyasına 1930'lu ve 1970'li yıllarda yön veren birçok Türk sanayicisinin de hocalığını yapmış bulunmaktadırlar.

Scuria Raporu Hakkında Ernst Reuter in Ay Yıldız Altında Sürgün Kitabına Yazdığı Önsöz

Türk-Alman bilimsel ilişkilerinde Alman bilim adamlarının konumu yadsınamaz. Ernst Reuter'in Türkiye'deki izleri hala tüm önemi ile vurgulanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsız Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK), bugüne kadar 50'den fazla devlet üniversitesinin ve 25 özel üniversitenin kuruluşunu kabul etmiş bulunuyor. Buralarda öğretim ve araştırma görevlisi olarak 80.000 kadar kadın ve erkek profesör ve doçent çalışmaktadır.² Lise mezunlarının hemen hemen yüzde 30'unu oluşturan iki milyona yakın kız ve erkek öğrenci, her yıl bu kurumlarda eğitim alıyorlar. Bu boyutlara bakıldığında, Hitler rejimi sırasında mülteci olarak Türkiye'ye gelmiş olan bir avuç Alman üniversite hocasını

2 Yükseköğretim Kurulu verilerine göre Türkiye'de 103 devlet 65 vakıf üniversitesi bulunmaktadır (editör notu) <www.yok.gov.tr>; erişim tarihi 20.07.2012.

hatırlamaya çalışmak tarihin derinliklerinde çoktan kaybolup gitmiş zamanları canlandırmaya çalışmak gibi hafif hayalci ama sevimli bir çaba gibi gözüküyor. O Alman hocalar ki, Kemal Atatürk'ün modernleşme hamlesini başlattığı Türkiye'de 1933 ile 1945 yılları arasında yaşayabilmiş ve çalışabilmişlerdi. Hiç kuskusuz, etkileri belirleyici olmuştur. Zaten bu beklentiyle çağrılmışlardı. Burada istenen geleneksel Batı standartlarıyla boy ölçüşebilecek bir üniversite sistemi kurmaktı. Aradan geçen zaman içerisinde bu hedefe ulaşılabilirdi gibi, daha sonraki gelişmelere de o günden bugüne tam iki kuşak kendi damgasını vurmuştur. O tarihlerde amfilerde, laboratuarlarda ders dinlemiş olan pek az kişi kaldı aramızda. Tek tük istisnai çalışmalar dışında, Alman üniversite hocalarının o günlerde kaleme almış oldukları bilimsel çalışmalar, ders kitapları da dahil olmak üzere, çoktan ömrünü doldurmuş eserler olarak kütüphanelerden ve arşivlerden yok oldular. Vaktiyle Alman mülteciler Türk ulusunun değişimine önemli katkılarda bulunmuş olsalar da, modern çağın buna ayıracak zamanı yoktur. Dolayısıyla, Almanya ile Türkiye arasındaki yüzlerce yıllık ilişkiler çerçevesinde çoktan geçmiş gitmiş bir dönemi belleklerde yeniden canlandırmaya değer bulmak şaşırtıcı gelebilir. Bu, her iki taraf içinde geçerlidir ve "Scuria Raporu'nun" yeniden yayınlanması ile özellikle somut bir hal almıştır.

Bir kere, raporda dile gelen bir ruh var. Bu ruh, ifadesini bulduğu deyiş biçimi ile kendini açıkça belli ediyor. Karşımızda duran metin Alman hümanizma geleneğinin, dilde de olsa, nasıl ayaklar altına alarak çarpıtıldığını gösteren bir örnektir. Viktor Klemperer, büyük bir isabetle bu dile "*Lingua tertii imperii*" adını vermiştir. Elimizdeki metin bildiğimiz herhalde en tüyler ürpertici örnek olan "Wannsee Konferansı" protokolü metninden zerrece farklı değildir. Nitekim burada da, zamanın Alman *Reich*'ını temsil eden bir memur, Herbert Scuria pervasızca ve hiçbir insancıl değeri ya da başkaca manevi değerleri kaale almaksızın buz gibi soğuk bürokratik kriterlerle insanların selametine ya da ızdırabına hükmetme hakkını kendinde görüyordu. Dikkate aldığı yegâne kriter, o insanların iktidardaki Nasyonal Sosyalist devlet ideolojisinin cinnet derecesindeki sapık öğretisine hizmet edip etmedikleriydi.

Scuria Raporu'nu bulup kamuoyuna tanıtan Klaus Detlev Grothusen'i, ne yazık ki, çok erken kaybettik. İşlediği hayır, ayrıntıların çok ötesinde bir anlam taşır. Ayrıntılar bilimsel araştırmalar için önemli olabilir. Ama her bir cümlede kendini belli eden o ruh hali çok daha önemlidir. O ruh hali ki, hem bizlere bir kere daha sarsıcı bir biçimde kendi geçmişimizi hatırlatıyor; hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin 1933'ten sonra Almanya'nın özgürlükçü ve dünyaya açık kültürel mirasını korumak için ne denli önemli bir caba sergilediğini unutmamak için bizi uyarıyor.

İkinci Dünya savaşının seyri içinde politik olarak sadık denebilecek bir tutum içinde olan -ki sayıları az değildi- mültecilerin bile büyük çoğunluğu kendilerini vatanlarından sürüp atan anti-semitizmin bilinçli bir kitlesel kıyımla sonlanacağını nihayet kavradıkları andan itibaren asla bir daha Almanya'ya dönmemeye karar vermişlerdi. Ama Almanca konuşulan Avrupa kültür çevrelerinden geliyor olmaları, kendileri istese de, istemese de, Türkiye'de sürdürdükleri eğitim, bilim ve danışmanlık faaliyetlerini sonuna kadar etkilemiştir. Eğer ev sahibi ülke bunu kabul etmeseydi, hatta yararına inanarak bunu istemeseydi, onlar kendilerine yaşam veren köklerinden kopartılmış ve başarısızlığa mahkûm edilmiş olurlardı. Başka bir deyişle; Bu insanlar kendi manevi miraslarını sorgulamak zorunda kalmaksızın, kendi ülkelerinde bilim adamı ve öğretmen olarak ne yapmışlarsa, Türkiye'de kaldıkları yerden devam etmişler ya da yapmak istedikleri yeni şeyleri gerçekleştirebilmişlerdir. Bu yolda karşılımları çıkan ve alışılması gereken şu ya da bu engele rağmen, üstelik bu engellerin sayısı az olmadığı halde, içlerinden birçoğu bu durumu talihin bir armağanı olarak gördü. Bu Alman mültecilerin bazılarında ise, bütün bir ulusun geleceğini biçimlendirmeye bilfiil katkıda bulunma imkânı sağladığı için yepyeni çalışma alanları açılmıştır ki, bunlar kendilerine Almanya'daki faaliyetleri çerçevesinde asla tanınacak alanlar değildir.

Aslında bu tür değerlendirme içeren tespitleri tek tek isimlere bağlamak, tereddüt uyandırır. Ama burada bir kaç örnek vermenin yerinde olacağını düşünüyorum. Hemen ilk akla gelen isimler hukukçu Ernst Hirsch ve iktisatçı Fritz Neumark'dır. Her ikisinin de bıraktığı izlere Türk Devleti'nin hukuk mevzuatında ya da maliye yapısında rastlayabiliriz. Aynı şekilde, çalışmaları Türkiye'nin modern sahne ve müzik yaşamında bu güne kadar duyulan Carl Ebert, Ernst Praetorius ya da Eduard Zuckmayer için ya da katkıları devlet politikası açısından önem taşıyan pek çok alanda kendini hissettiren Ernst Reuter için de benzer şeyler söylemek mümkündür.

Dönemin bir Alman bürokratınca kaleme alınan, şimdi yeniden basılan raporda bu anlattıklarımın rüzgârı bile esmiyor. Bu bizi şaşırtmamalı. Çünkü yazarın derdi Alman Kültürü'nü korumak değildir. Yazarın derdi, yazdığı bir satırda Nazi devletinin alışagelmış en ucuz ırkçı karalama yöntemlerini kullanarak Türk yetkili makamlarını Almanya'dan gelerek kendilerine sığınmış olan konukları aleyhine döndürmenin yollarını bulmaktır. Bu başarılabilseydi, Almanya ile Türkiye arasında etkisi bu güne kadar süren, zamandan bağımsız bir manevi bağ şeklinde kendini gösteren, yeri asla doldurulamaz miras kaybolmuş olurdu. Her ne kadar çoğu kişi bu mirasın farkında olmasa da çeşitli başka gelişmeler yer yer bu mirasın üzerini örtse bile, bu da bizi Scurla Raporunun ikinci önemli özelliğine götürüyor. Hiç kuşkusuz çağımızın belirleyici eğilimleri olan yüzeyselleşme ve

basitleştirme – ki bu, küreselleşme ve dijitalleşme ile paralel seyreden basitleşmiş bir dünya dili ile desteklenmektedir- hayli karmaşık etki mekanizmalarının ardında gizlenen istek izleri sürme ve yeteneği tevsik eden eğilimler değildir. Bu gerçek, günümüz Türk kuşaklarının Nazi barbarlığı döneminde Alman mültecilerin kendi ülkelerinin oluşumuna, toplumsal yapısına sağladığı katkı hakkında canlı bilgilere sahip olup olmadığını da kapsıyor.

Hepimizin sahip olduğu insani özelliklerin yani sıra, bilgisizliğin bir diğer sebebi de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk elitlerinin ilgisinin elle tutulur bir şekilde Batı Avrupa'dan uzaklaşarak ABD'ye yönelmesinde aranmalıdır. Bunun nedenleri o zaman da bugün de hiç şaşkıncı değildir. Ancak, Sovyet komünist sisteminin çöküşünden ve sonuç olarak dünya politikasında yaşanan sarsıntılardan sonradır ki, konunun bir biçimde yeniden ele alındığını görüyoruz. Nitekim bu değişiklik, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma isteği ile kendisini gösteriyor.

Her iki ülke arasında, o zamanlar Alman mülteciler tarafından temelleri atılan özel ilişkilerin yeniden canlandırılması, aslında akla yakın gibi duruyorsa da itiraf etmek gerekir ki, bugüne kadar bu ilişkiler politik, ekonomik ve kültürel çevrelerin yabana atılmayacak kimi çabalarına rağmen en azından ön planda görünür kılınmamıştır. Bunun nedeni karşılıklı ilişkilerin tamamıyla farklı bir ağırlık merkezine kaymasına doğru olabilir. Bu ağırlık merkezini belirleyen bugün Federal Almanya'da yaşayan Türk kökenli kadın ve erkek hemşerilerimizdir. Bu insanların entegrasyonu bütün toplumumuzun en önde duran ve hala büyük ölçüde çözüme kavuşturulamamış bir sorunudur. İşte, bu sorunun ağırlığı ve büyüklüğü Nazi döneminde Alman mülteciler tarafından kurulmuş olan günümüz Türkiye'si gündelik yaşamı içerisinde niçin gözlerden kaçtığını hala unutulduğunu çok güzel açıklamaktadır.

Yukarıda sayılan bütün bu nedenlerden dolayıdır ki, Türkiye Cumhuriyeti ve Federal Almanya Cumhuriyeti hükümetlerinin ortak bir girişim oluşturarak vaktiyle onca yakın ve kültürel ilişkileri yeniden canlandırma ve bu vesileyle Alman mültecilerin Kemal Atatürk'ün Türkiye'sine miras olarak bıraktıkları eserler üzerinde yeniden düşünme yolunda var olan çeşitli münferit, özel ve kamusal çabaları bir araya getirmeye karar vermeleri son derece sevindirici olmuştur. Bu niyetlerini dile getirdikleri manifesto bilindiği gibi Ernst Reuter'in adını taşıyor.

Ernst Reuter o tarihlerde henüz mülteci Alman Üniversite hocaları arasında yer almadığı için, Alman bürokrasinin raporunda adı geçmiyor. Buna rağmen, Ernst Reuter Avrupalı halklarımızın her ikisinin de özgürlükçü ve demokratik

geleceğine özde katkıda bulunan Almanlar arasında yerini alır. İşte Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkileri birleştiren maya, tam da burada aranmalıdır. Oysa modern Türkiye'nin Avrupa'ya ait olup olmadığı konusundaki yargılama hakkını kendilerinde görenler bunun farkında bile değillerdir. Bu manifesto ile hayata getirilen girişim Alman tarihinin en karanlık günlerinde hayata geçirilen Scuria Raporu'nun hiçbir zaman istenmeyen hedeflere ulaşma şansının olmadığını ve bunun nedenlerinin bir kere daha bu anlamda da kanıtlanmakta olduğunu gösterir.

Bu raporu unutmamakta da yarar vardır.

Türkiye'ye Sürgüne Gelen Bazı Ünlü Alman Bilim Adamları

Fritz Baade (1893-1974)

1934'te Türk Tarım Bakanlığına tarım uzmanı olarak çağrıldı. 1944'te ailesiyle birlikte Kırşehir'e yerleşti. Kırşehir'deyken antik çağlarda bilinen, fakat zamanla toprak altında kalmış olan bir şifalı su kaynağını keşfetti ve gün yüzüne çıkardı. 1946'da ABD'ye gitti. 1964 yılı itibarıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin Fahri Konsolosluğunu üstlendi. 1958'de Türkiye'ye yaptığı bir yolculuk sırasında Kırşehir'i de ziyaret etti, orada kendisine fahri hemşerilik verildi.

Heykeltıraş Rudolf Belling (1886-1972)

1937 Ocak ayında Belling, mülteci olarak Türkiye'ye geldi. İstanbul'da heykel bölümünü kurdu. 1950'de Atatürk için Anıtkabir yapımı komisyonuna davet edildi, 1951'de İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Çizim ve Heykel doçentliğine getirildi. 1966'da ailesiyle birlikte Almanya'ya geri dondu.

Romanolog Erich Auerbach (1892-1957)

1933'te Marburg'da profesörlük yapıyordu. 1936'da İstanbul Üniversitesi'nden davet aldı. Roman Dilleri ve Edebiyatı kursunun başına geçti. İstanbul'da Robert College'e devam etti, 1945'te öğrenimini sürdürmek için ABD'ye gitti, orada kimya profesörü oldu. 1949'da Princeton'da Institute of Advanced Studies üyesi ve 1950'de de Yale'de Romanesk Diller profesörü oldu.

Kimyacı Friedrich Breusch (1903 - ?)

1933'te Freiburg Üniversitesi Kimya Enstitüsünde Bölüm yöneticisiydi. 1937'de İstanbul Üniversitesi'ne çağrıldı, burada önce Hijyen Enstitüsünde, sonra da kendi kurmuş olduğu II. Kimya Enstitüsünde müdür ve profesör olarak ders

verdi. 1953'te İstanbul Alman Lisesinin yeniden kurulmasına katıldı. 1971'de emekli oldu ve İsviçre'ye yerleşti. İstanbul Üniversitesi, 1973'te kendisine şeref doktoru payesini verdi.

Tarihçi Clemens Bosch (1899-1955)

Eski Çağ tarihçisi ve nümizmat Clemens Bosch, 1933'te Hale Üniversitesi'nde okutmandı. Karısı ve beş çocuğu ile birlikte Türkiye'ye mülteci olarak geldi. İstanbul Devlet Arkeoloji Müzesinde nümizmat olarak göreve başladı. 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde Eski Çağ Tarihi profesörlüğüne getirildi. Aynı tarihlerde İslam dinine geçti ve kendi ismine ek olarak Emin ismini aldı. Bosch, ölümüne kadar İstanbul Üniversitesi'nde hocalık yaptı.

Mimar Martin Wagner (1885-1957)

1935'te İstanbul Belediyesi tarafından şehir planlaması uzmanı olarak görevlendirildi ve mülteci olarak Türkiye'ye geldi. İstanbul şehri için trafik analizleri, yerleşme ve konut planları yaptı. Bu planlar hayata geçirilmedi. 1938'de Harvard Üniversitesi'nden bir profesörlük önerisi aldı ve ABD'ye gitti.

Astronom Erwib Finlay-Freundlich (1885-1964)

1933'te Berlin Üniversitesi'nde profesör ve Potsdam Rasathanesi müdürüydü. 1933'te anti-semitik nedenlerle işten çıkarıldı ve ailesiyle birlikte Türkiye'ye iltica etti. Türkiye'de Astronomi Enstitüsü Müdürü ve İstanbul Üniversitesinde profesör olarak görev yaptı, rasathaneyi kurdu. Finlay-Freundlich, 1959'da emekli olduktan sonra Federal Alman Cumhuriyetine geri döndü, Mainz Üniversitesinde fahri profesör oldu ve Mainz'da öldü.

Hukukçu Andreas Bertolan Schwarz (1886-1953)

1933'te Freiburg Üniversitesinde Roma ve Alman Medeni Hukuku profesörü idi. Anti-semitik nedenlerle işinden atıldı. 1934'te mülteci olarak Türkiye'ye geldi. İstanbul'da Roma Hukuku, Medeni Hukuk ve Mukayeseli Hukuk profesörü olarak görev yaptı. 1953'te konuk hoca olarak bir dönemliğine Freiburg'a gitti, o süre içinde de öldü.

Botanikçi Leo Brauner (1898-1974)

1933'te Jena Üniversitesi Botanik Enstitüsü'nde ordinaryüs profesör adayı idi. Anti-semitik nedenlerle işten çıkarıldı. Önce Oxford Üniversitesi'ne, bir araştırmacı

projesine katılmak üzere gitti. Daha sonra da İstanbul'dan gelen daveti kabul ederek mülteci olarak İstanbul'a geldi. Botanik Enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı. 1955 yılına kadar İstanbul Üniversitesi'nde profesör olarak ders verdi. Annesi ve babası İstanbul'da öldü. 1955'te Brauner çifti, Almanya'ya geri döndü. Leo Brauner, Münih Üniversitesi Botanik Kürsüsünden 1966 yılında emekliye ayrıldı.

Erich Frank (1884-1957)

1933'te Breslau Üniversitesinde İç Hastalıkları profesörü ve Wenzel-Hancke Hastanesi'nde de İç Hastalıkları Bölümü şefi idi. Anti-semitik nedenlerle işinden çıkartıldı ve Türkiye'ye iltica etti. Türkiye'de 1933'ten 1953'e, emekli olana kadar İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde profesör ve İkinci Dâhiliye Kliniği şefi olarak çalıştı. Emekliye ayrıldıktan sonra da İstanbul'da kaldı. Öldüğünde Türk hükümeti cenazesini devlet töreniyle kaldırdı.

Kimyager Otto Gerngross (1882-1966)

Viyana doğumludur. Berlin Teknik Üniversitesi'nde profesörlüğe getirildikten sonra Alman vatandaşı oldu. 1932'de Berlin Teknik Üniversitesi, kendisini Ankara'daki Ziraat Yüksek Enstitüsü'ne görevli olarak gönderdi. 1938'de Ankara'da kalmaya karar verdi. 1943'te Otto Gerngross'un süreli sözleşmesi Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü tarafından uzatılmadı, Gerngross böylece Türkiye'deki oturma iznini de yitirmiş oldu. Otto Gerngross, Filistin'de kimyager olarak çalıştı. 1947'de Türkiye'ye geri döndü ve yeni kurulan Ankara Üniversitesi'nde kimya profesörü olarak ölene kadar ders verdi.

Astronom Wolfgang Gleisberg (1903-1986)

1933'te Breslau Üniversitesi Rasathanesi'nde araştırma asistanı idi. Büyükbabalarından biri Yahudi olduğu için işten çıkarıldı. Aynı yılın sonunda Türkiye'ye iltica etti. Erwin Finlay-Freundlich'in tavsiyesiyle Astronomi Enstitüsü'nde araştırma asistanı ve doçent olarak işe alındı. O tarihe kadar Türkçe'de karşılığı bulunmayan astronomi terimlerinin Türkçeleştirilmesinde büyük emeği oldu. 1948'de profesörlüğe yükseltildi ve Rasathane Müdürü oldu. 1958'deki emekliliğine kadar İstanbul Üniversitesi'nde hocalık yaptı. Daha sonra Almanya'ya geri döndü ve Frankfurt Üniversitesi'nde fahri profesör oldu. İstanbul Üniversitesi kendisine 1981'de fahri doktora unvanını verdi.

Botanikbilimci Alfred Heilbronn (1885-1961)

1933'de Heilbronn, anti-semitik nedenlerle Münster Üniversitesi Botanik

Bahçesi ve Enstitüsü Müdürlüğü'nden çıkartıldı. İstanbul Üniversitesi'ne botanik profesörü olarak çağrıldı. Alfred Heilbronn, İstanbul'da Farmakobotanik Enstitüsü kurdu, çok çabuk Türkçe öğrendi. Türkçe olarak çeşitli botanik ve farmakoloji ders kitapları yazdı. Alfred Heilbronn, 1946'da Türk vatandaşlığına geçmek için başvuruda bulundu ve başvurusu kabul edildi. 1948'de asistanı Fatma Mehpare Başarman ile evlendi. Alfred Heilbronn, emekli olana kadar İstanbul'da hocalık yaptı, sonra ailesiyle birlikte Münster'e geri dondu. Emeritus profesör sıfatıyla Münster Üniversitesinde, ölene kadar ders verdi.

Mimar Clemens Holzmeister (1886-1983)

1933'te Düsseldorf Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki görevinden atıldı. Türkiye'ye mülteci olarak geldi ve kırklı yılların sonuna kadar özellikle Ankara'da parlamento binası ve devlete ait 11 başka binanın yapımı ile uğraştı. 1940'da, İTÜ'de Mimarlık Bölümünün yönetimini üstlendi. 1946'da mimari master sınıfı yöneticisi olarak yeniden Viyana Akademisine çağrıldı. Ne var ki Ankara parlamento binasının inşaatı sürdüğü için -ki 1947'de sırf bu nedenle Ankara'ya taşınmıştı- Viyana'da ders vermeye ancak 1950 yılında başlayabildi. 1954'de Holzmeister ailesi, Viyana'ya geri dondu. 1961'de Viyana Akademisi'ndeki görevinden ayrıldı. Aynı yıl Ankara'daki parlamento binasının yapımı tamamlandı. 1963'te Holzmeister'e İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından şeref doktoru payesi verildi. 1972'de Holzmeister, Türkiye'yi bir kere daha ziyaret etti ve Boğaz'da bir Atatürk anıtı yapmayı önerdi.

Zoolog Kurt Kosswig (1903-1982)

1937'de Braunschweig Teknik Üniversitesinde Genel Biyoloji ve Zooloji profesörü idi. İstanbul'da Zooloji Enstitüsü'nün direktörü ve İstanbul Üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptı. 1950'de Hidrobiyoloji Enstitüsü'nü kurdu. Manyas Gölü Kuş Cenneti'nin Milli Park ilan edilmesini sağladı. 1955'te Almanya'ya geri döndü. 1969'da emekliye ayrıldıktan sonra, Erzurum'da konuk profesör olarak görev yaptı, bunun ardından da ölene kadar İstanbul'un Bebek semtindeki evinde yaşadı. İstanbul'da hayata gözlerini yumdu ve İstanbul'da gömüldü.

Patolog Philipp Schwartz (1894-1977)

Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı Patoloji Enstitüsü'nde çalışıyordu. Ailesiyle birlikte mülteci olarak Türkiye'ye gitti. İstanbul Üniversitesi'nde profesör ve Patoloji Enstitüsü müdürü olarak görev yaptı. 1948'de Türk vatandaşlığına geçti.

1952’de ABD’ye göç etti. İstanbul Üniversitesi, 1972’de Philipp Schwarz’a şeref doktoru payesini verdi.

Herbert Scurla Raporu

Herbert Scurla Raporu 1980’li yıllarda Atatürk’un 100. doğum günü nedeniyle yapılan arşiv taramaları sırasında tesadüf eseri bulunmuştur. 1987 yılında Türkiye Araştırmalar Merkezi’nin yayımladığı Herbert Scurla Raporu, Reich Eğitim Bakanlığı müfettişi Dr. Herbert Scurla’nın Nasyonal Sosyalizm döneminde hiçbir ülkenin kabul edemediği ancak Türkiye’ye sığınan Alman bilim adamları hakkında yazdığı raporu konu almaktadır. Hitler yönetimindeki Nazi Almanya’sı Reich Eğitim Bakanlığı, Dr. Herbert Scurla’yı ırktan olmayan ve Nazi rejimine muhalif Almanları Türkiye’den çıkartmak ile görevlendirildi. Dr. Scurla’nın Raporu, bilim adamlarının faaliyetini sadece “teftiş ve rapor” etmekle kalmadı, aynı zamanda Üçüncü Reich’in bu faaliyeti etkileme konusunda çabalarını ve aynı şekilde Türkiye’nin de kendi bildiğinden şaşmaksızın bu çabalara nasıl karşı durduğunu belgeler.

